

Työryhmän opintomatka Unkariin 11.–14.4.2013

1. Johdanto

Itä-Euroopan työryhmä tekee kunkin kolmivuotisen toimikautensa aikana yhden opintomatkan valitsemaansa itäisen Euroopan kohteeseen. Unkari on viime aikoina ollut useastakin syystä paljon paitsi kansainvälisen myös suomalaisen median otsikoissa epäedullisessa valossa. Opintomatka Unkariin koettiin työryhmässä erityisen kiinnostavana ja ajankohtaisena. Matkan sisällön suunnittelua ohjasi sen tosiasian tiedostaminen, että kirkollisella kentällä tunnemme Unkaria hyvin maan luterilaisten kanssa solmitujen vanhojen, lujien ja tunnustuksellisesti luonnollisten ystävyysuhteiden kautta – samalla kun maan suurin kirkko on roomalais-katolinen ja myös reformoitu kirkko on viisi kertaa pientä luterilaista vähemmistökirkkoa suurempi. Työryhmässä nähtiin tärkeäksi tutustua Unkariin myös mainittujen enemmistökirkkojen kautta: ajan rajallisuuden vuoksi tutustumisen maan vapaiden kirkkojen toimintaan ja tilanteeseen jouduttiin rajaamaan pois. Samalla maan juutalais- ja romanivähemmistöihin tutustumista pidettiin hyvin keskeisenä opintomatkan tavoitteena.

Matka haluttiinkin suunnitella luterilaista kumppania unohtamatta, kuitenkin painottaen edellä mainittuja tavoitteita ja järjestää tapaaminen myös Unkarin Suomen suurlähetystön kanssa. Matkan järjestelyissä oli mahdollista hyödyntää työryhmän jäsenen Jussi Rytkösen erinomaisia Unkari-verkostoja. Rytkösen panos matkan suunnittelussa, järjestelyissä sekä matkanjohtajana käytännöllisissä asioissa – myös tulkina – oli korvaamaton: apunaan työssä hänellä oli työryhmän sihteeri Ari Ojell sekä etukäteisjärjestelyissä kirjeenvaihtaja-sihteeri ulkoasiain osaston teologisten asiain yksiköstä. Delegationa ryhmää johti työryhmän puheenjohtaja piispa Seppo Häkkinen. Matkalle osallistuivat Tapani Kaitainen, Tomi Karttunen, Matti Kotiranta, Kimmo Kääriäinen, Niilo Pesonen, Ari Ojell, Laura Reinilä, Jussi Rytkönen ja Hilveliisa Ukkonen. Kaksi työryhmän jäsentä oli estynyt osallistumaan matkalle.

Tämä matkaraportti on syntynyt työryhmän yhteistyönä siten, että Jussi Rytkönen ja Ari Ojell ovat yhteistyössä kirjoittaneet raportin pohjatekstin, jota on käsitelty työryhmän kokouksessa ja jonka lopullisen sisällön työryhmän jäsenet ovat tarkistaneet. Raportissa esitellään ensin matkan kulku kronologisesti ja tämän jälkeen seuraa arviointia matkan annista; viimeisenä on työryhmän lyhyet suositukset kirkollemme, matkan kokemusten ja havaintojen perusteella.

On huomattava, että kun raportissa puhutaan monikossa ”kirkoista”, tällöin tarkoitetaan Unkarin kolmea ns. ”perinteistä kirkkoa” – roomalaiskatolista, reformoitua ja luterilaista – ilman tarkoitusta sivuuttaa tai vähätellä muita maassa toimivia kirkkoja. Syy menettelyyn on puhtaasti ilmaisutekninen huomioidessaan tässä kohtaa vain ne kirkot, joihin vierailut kohdistuivat ja joita voidaan historiallisesti kutsua asianmukaisesti ”perinteisiksi” ilman mitään aatteellista arvolatausta.

2. Matkan kulku

Torstai 11.4.

Matka alkoi Finnairin aamulennolla Helsingistä Budapestiin, missä tavattiin ensin luterilaisen kirkon edustajia Budapestin luterilaisen teologisen yliopiston tiloissa. Tapaamiseen osallistuivat piispa **Tamás**

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

Fabiny, kirkon ulkoasiain osaston johtajan **Klára Tarr** ja osaston työntekijä **Kinga Pap**; myös yliopiston rehtori **Lajos Szabó** ennätti käydä tervehtimässä ryhmää. Iltapäivällä oli vierailu Suomen Budapestin-suurlähetystössä, missä tavattiin ministerineuvos **Pasi Pöysäri**. Illalla vierailtiin juutalaisen yhteisön toimipaikassa, missä tavattiin Frankl Leo –kadun synagogan seurakunnan rabbi **Tamás Veró** sekä koko Budapestin juutalaisyhteisön puheenjohtaja **Péter Tordai**.

Perjantai 12.4.

Päivä alkoi reformoidun kirkon piispan **István Szabón** tapaamisella piispan toimistossa sekä Kálvin térin kirkkoon tutustumisella. Iltapäivällä vierailtiin jesuiittojen ylläpitämässä romanikollegiumissa, missä tavattiin collegiumin romaninuoria, rehtori **Ulrich Kiss**, ammatillinen johtaja **István Antalin**, muuta collegiumin henkilökuntaa sekä romanikirjailija **József Daróczy**. Illansuussa siirryttiin junalla Győriin; sieltä matka jatkui pikkubussilla Győrságin kylään, missä oli järjestetty illanvietto paikallisen luterilaisen seurakunnan jäsenten ja kyläläisten kanssa: paikalla olivat kirkkoherra **Zsuzsa Uram**, pastori ja ekumenian lehtori **Gyula Menyes**, kunnanjohtaja **Zsolt Ferenczi** ja kunnanjohtajan varamies **Zsolt Gede**. Illanvieton jälkeen ryhmä majoittautui Pannonhalman benediktiiniluostariin.

Lauantai 13.4.

Aamupäivällä ryhmä tutustui Pannonhalman luostariin ja nautti tämän jälkeen lounaan pääapotti **Asztrik Várszegin** kanssa. Iltapäivällä ryhmä siirtyi Győriin ja tutustui katolisen hiippakuntaan kaniikki **Gyula Németh** isännöimillä päiväkahveilla. Päivä jatkui vierailulla Győrissä sijaitseviin luterilaisen hiippakunnan sekä Győrin seurakunnan toimitiloihin; Győrissä tavattiin piispa **János Szemerei** sekä seurakunnan edustajia. Illalla siirryttiin autoilla takaisin Budapestiin.

Sunnuntai 14.4.

Aamupäivällä ryhmä osallistui luterilaiseen jumalanpalvelukseen Budahegyvidékin kirkossa, piispa Häkinen saarnasi. Kirkonmenojen jälkeen nautittiin lounas piispa Tamás Fabinyin sekä ulkoasiain osaston Klára Tarrin ja Kinga Papin kanssa. Loppuilltapäivä oli vapaa ennen paluuta Helsinkiin Finnairin iltalennolla.

3. Arvointia

3.1 Kirkkojen toimintaympäristö: Unkarin yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne

Unkarin yhteiskunnallista tilannetta voidaan luonnehtia monella tavalla ongelmalliseksi ja jopa kaoottiseksi. Esimerkiksi Euroopan Unioni on toistuvasti kiinnittänyt huomiota Unkarin hallitsevan Fidesz-puolueen harjoittaman politiikan ja lainsäädännön epädemokraattisuuteen. Lisäksi Unkarin ihmisoi-keustilannetta, varsinkin vähemmistöjen kohtelua, on kritisoitu. Maan eräiden poliittisten ryhmien, ennen kaikkea parlamenttiin kolmanneksi suurimmaksi puolueeksi yltäneen mutta samalla ideologia- taan anti-parlamentaristisen (!) Jobbik -puolueen nationalistinen uho on huolestuttanut ulkopuolisia tarkkailijoita, mutta toki myös monia unkarilaisia ja maan oppositiopuolueita.

Unkarin ongelmia ovat myös lainsäädännön ennustamattomuus ja lakien valmisteluun liittyvä silmiinpis- tävä epädemokraattisuus ja huolimattomuus. Uusi perustuslaki ja vaalilaki ovat eurooppalaisen mitta- puun mukaan varsin erikoisia. Samoin ongelmallisia ovat monet veroratkaisut ja tietynlainen valtionka- pitalismi. Lisäksi ongelmia liittyy oikeuslaitoksen, keskuspankin ja median riippumattomuuteen. Maan työllisyys- ja taloustilanne on heikko eikä yhteiskunnallinen ja lainsäädännöllinen epävakaus ole omiaan houkuttamaan uusia investointeja maahan, jonka ongelmiin kuuluvat myös nuoren ja koulutetun väes- tön maastamuutto, maaseudun autioituminen ja kurjistuminen sekä keskiluokan hälyttävä kaventumi- nen ja vaipuminen köyhyysrajalle. Maan talous pysyy pystyssä tällä hetkellä vain ulkomaisen lainan ja

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

EU:n tuen turvin: Unkari on EU:n suurin nettosaaja. Näin vielä kommunistiajalla naapureitaan paremmin toimeentuleva valtio on menestynyt naapuruksista taloudellisesti heikoiten kommunismin jälkeisellä ajalla. Päälle päätteeksi maa on tällä hetkellä erittäin korruptoitunut, Transparency Internationalin listoilla Unkari oli viime vuonna vasta sijalla 42. (Suomi sijalla 6.).

Tietynlainen ongelma on myös se, että suuri osa unkarilaisista ajattelee Unkarin olevan ”uhri”: kansan mentaliteetti ja asenne ulkomaailmaan ovat sen mukaisia, ja ns. ”kaksoispuheellaan” – ulospäin EU:ta lepyttelevällä ja sisäänpäin ”liberalisoituneen läntisen Euroopan” uhilla pelottelevalla retoriikallaan – valtapuolue Fidesz pitää yllä ja voimistaa uhriajattelua, joka parhaiten sopii sen oman valta-aseman ylläpitämiseen populistisin keinoin. Samalla retoriikalla myös maan huonosti järjestäytyneen opposition kannatusta pidetään aisoissa, leimaamalla sen esittämän kritiikki EU:a koskelevaksi vasemmistolais-liberalistiseksi, Unkarille vahingolliseksi propagandaksi. Erityisen ikävä ulottuvuus populistisessä kaksoispuheessa on, että siihen kuuluvat myös virallisesti esitettyihin kantoihin verrattuna kovemmat puheet vähemmistöistä paikallistasolla. Tämä osaltaan rakentaa pohjaa äärioikeistolaisille nationalistis-rasistisille asenteille ja ilmiöille, kuten yhä avoimemmaksi tulleelle antisemitismille, mikä useiden arvioiden mukaan on voimakkaampaa Unkarissa kuin lähivaltioissa. Ainakin ulkopuolisen korviin kuulostaa siltä, että maassa yleisesti vähätellään vähemmistöjen ongelmia – mutta saman sisältöistä kritiikkiä nousee myös maan sisältä.

Maan ns. perinteisten kirkkojen – roomalaiskatolisen, reformoidun ja luterilaisen kirkon – asema yhteiskunnallisten muutosten keskellä on kaksijakoinen. Riippumatta siitä, mitä kirkkoissa ajatellaan esim. joistain hallituksen yksittäisistä päätöksistä, niiden sisällöistä tai päätöstentekotavoista, Fidesz -puolueen valtakauden aikana niiden yhteiskunnallinen asema, vaikutusvalta ja myös vastuu (esim. koulutuksessa) on lisääntynyt: tätä yleiskehitystä ei perinteisten kirkkojen puolelta ole tietenkään edes luontevaa nähdä epäsuotavana. Fidesz -puolueen hallintokauden alussa kirkkojen odotukset puoluetta kohtaan olivat hyvin myönteiset, tätä nykyä hieman hämmentyneet. Tyytymättömyys valtapuoluetta kohtaan on Unkarissa viime aikoina yleisestikin ottaen lisääntynyt, mutta selkeää vaihtoehtoa ei ole näköpiirissä. Tällä hetkellä näyttää siltä, että puolue määrittelee myös kirkkojen toimintaympäristöä vielä pitkään ja sen kanssa on löydettävä tapoja toimia.

On tärkeää, että Unkarin poliittista tilannetta ja yhteiskunnallisia ongelmia ei suoraan nähdä kirkkojen erityisinä ongelmina. Samalla kirkot eivät luonnollisesti ole myöskään ongelmista irrallisia saarekkeita vailla omaa vastuuta kokonaisuudesta – ovathan jo niiden jäsenet samoja Unkarin kansalaisia, joista puhutaan ”kansakunnan tilaan” viitattaessa. Poliittisten puolueiden kannattajat ja äänestäjät eivät jakaudu puhtaasti kirkkokuntalinjojen mukaisesti: vaikka tiettyjä kirkollisia ”kerääntymiä” on havaittavissa, kaikissa kirkkoissa on jäsenistössään kaikkien eri puolueiden äänestäjiä.

Kuten kaikkialla maallistuneessa Euroopassa, myös Unkarissa yksittäisten jäsenten sidokset ja sitoutuminen omiin kirkkoihinsa vaihtelevat: kirkot eivät suinkaan ole ainoita mielipidevaikuttajia jäsentensä elämässä, ja maallistuminen on aivan yhtä vahvaa Unkarissa kuin muualla Euroopassa. Myös eri kirkkojen mahdollisuudet vaikuttaa kokonaisuuteen vaihtelevat, puhutaanpa sitten volyymista tai resurssista. Pienen luterilaisen kirkon mahdollisuudet ovat jo lähtökohdissaan toiset kuin viisi kertaa suuremman reformoidun kirkon – mutta samalla katolisen kirkon reformoitua kirkkoa suurempi koko ja näin jo lähtökohtaisesti vankempi asema voi myös merkitä suurempaa passiivisuutta kun puhutaan kirkkoista yhteiskunnallisina muutosvoimina. Kaikkia Unkarin kirkkoja yhdistää kamppailu – kutakin kokoonsa suhteutettuna – vähäisten resurssien kanssa omien perustoimintojensa ylläpitämisessä. Myös tämä vaikuttaa siihen, missä määrin ne kykenevät yhteiskunnalliseen työhön ja vaikuttamiseen hengellisten perustehtäviensä ja seurakuntaelämän ylläpitämisen ohella.

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

Yleisesti ottaen vaikuttaa siltä, että kirkkojen piirissä kyetään havaitsemaan tämänhetkiseen ”Unkarilaisen demokratiaan” liittyviä ongelmia ja myös eläytymään siihen huoleen ja vaivautuneisuuteen, mitä esimerkiksi suomalainen ”satunnainen matkailija” ei voi olla tuntematta kuullessaan maan hallintokulttuurista ja päätöksentekotavoista. Mielenkiintoisella tavalla, vierailun aikana kuultiin niin luterilaisen kuin laajemmin erityisesti katolisen isännän (apotti Asztrik) suusta samansisältöinen huomautus, jonka mukaan historiallisessa mittakaavassa Unkari on demokraattisessa hallintatavassa vielä hyvin kokematonta eikä ”demokratian” käsite saa Unkarissa samaa sisältöä kuin suurimmassa osassa muuta Eurooppaa ja läntistä maailmaa: samoin on muiden ”demokratian sanakirjaan” liittyvien termien kohdalla. Kirkoilla on selvästi erilaisia strategioita toimia vallitsevassa tilanteessa omien päämääriensä mukaisesti. Koska kirkot eivät ole ensisijaisesti poliittisia toimijoita, lienee luonnollistakin, että mikään niistä ei ole omaksunut huomattavaa vastavoimaa edustavaa roolia suhteessa valtion hallintoon. Sen sijaan kirkot pyrkivät vaikuttamaan kansakunnan tilaan ja maan kehityksen suuntaan ”sisältöpäin” osana unkarilaista yhteiskuntaa ja elämäntodellisuutta.

Tällaisessa kehityksessä näyttää siltä, että kirkkona luterilainen kirkko on pisimmällä kipukohtien tunnistamisessa, tavoitteiden asettamisessa ja toiminnan strategisessa suunnittelussa – siinä missä reformoitu kirkko suuremmalla volyymillaan profiloituu aktiivisimpana kirkollisena toimijana. Katolinen kirkko – kenties suuren kokonsa ja turvatuun enemmistöasemansa vuoksi – ei toki ole kokonaan passiivinen mutta joka tapauksessa taipuvaisin ”status quo” -tyyppiseen lähtökohtaan julkisessa toiminnassaan ja habituksissaan.

Katolisen kirkon sisällä on kuitenkin syvällisiä intellektuelleja ja vaikuttajia, jotka kykenevät tarkkanäköisiin, historiallisesti uskottaviin analyyseihin ja perusteltuun kritiikkiin maan tilasta: Pannonhalman luostarin apotti Asztrik Várszeg – ainakin, esimerkin mainitaksemme – on tällainen henkilö vaikutusvaltaisella paikalla Unkarissa katolisen kirkon sisällä. Kirkkoja ja niiden panosta tai vaikutusta arvioitaessa ei lopulta pitäisikään sortua liian yksisilmäisiin yleistyksiin tai ainakaan niiden itsekritiikittömään omaksuamiseen.

3.2 Unkarin juutalais- ja romanivähemmistöt sekä kirkkojen suhteet ja toiminta niiden parissa

3.2.1 Juutalaiset

Kysymykseen siitä, onko huomio avoimen antisemitismin lisääntymisestä Unkarissa todella vain liioitellua tai pelkkää vasemmistolais-liberalistista propagandaa, kaikkein painavimman vastauksen voivat antaa maan juutalaiset itse. Budapestin juutalaisyhteisön ja Frankl Leo -kadun synagogan edustajien viesti oli selkeä: kyse ei ole liioittelusta tai propagandasta. Heidän mukaansa esimerkiksi vihamielinen kadulla huutelu ja myös fyysisen koskemattomuuden loukkaukset ainakin lievemmissä muodoissaan (esim. kohti sylkeminen) ovat viime vuosina selvästi yleistyneet ja arkipäiväistyneet.

Unkarin juutalaisyhteisöt muistavat hyvin toisen maailmansodan loppuvaiheet, jolloin parisataa tuhatta Unkarin juutalaista vietiin natsien tuhoamisleireille Puolaan. Useat Unkarin maaseutukaupunkien monituhatpäiset juutalaiset yhteisöt tuhoutuivat tuolloin kokonaan. Riippumatta siitä, kuinka ”kuilun partaalla” Unkarissa tällä hetkellä tosiasiasa ollaan, vainojen ajan kokeneet yhteisön jäsenet tuntevat aitoa pelkoa entisten kauhujen aikojen paluusta. Vaikka nyky-Unkarissa juutalaisia ei toki vainota ja vaikka näin paha tilanne olisikin vielä kaukana tai jopa epärealistinen, vanhemmassa juutalaisväestössä uudelleen herännyt pelko on selvä indikaattori todellisesta ongelmasta ja viimeaikaisesta muutoksesta huonompaan suuntaan. Ongelma on myös helppo todentaa äärioikeistolaisen ja kansallismielisen Jobbik-puolueen saavuttamasta suosiosta ja sen viljelemästä avoimesti juutalaisvastaisesta retoriikasta. Eräs ilmaus tästä hengestä oli maassa huhtikuussa vietetty holokaustin muistopäivä, jonka aikana äärioikeis-

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

toa lähellä olleet moottoripyöräjengit uhkasivat pitää ja ehkä pitivätkin ”kaasutus”-mielensäntöksiä. Unkarin keskustaoikeistolainen hallitus toki tuomitsi tällaiset puuhat.

Isännät uskoivat juutalaisten tämänhetkisten ongelmien olevan Unkarissa suurempia kuin naapurimaissa. Kysyttäessä, mistä tämä voisi johtua, ja liittökö unkarilaiseen kansalliseen identiteettiin – perustuen muun muassa omintakeiseen kieleen ja muihin vastaaviin kansallisiin erityispiirteisiin – mahdollisesti joitain tätä ilmiötä selittäviä syitä, isännät arvelivat, että kansallisesta identiteetistä voidaan kenties löytää joitain ilmiötä vahvistavia elementtejä. He olivat kuitenkin taipuvaisempia näkemään pääasiallisen vaikuttimen juutalaisten historiallisesta poikkeuksellisen merkittävästä asemasta Unkarissa. Isännät kertoivat, kuinka ennen maailmansotia juutalaisomistusten osuus maan kiinteistöistä sekä raha- ja teollisuuslaitoksista, samoin kuin juutalaisten koulutustaso suhteessa muuhun väestöön, oli Unkarissa poikkeuksellisen korkea verrattuna naapurimaihin tai Eurooppaan yleensä. Tämä herätti kateutta, vastakainasettelua ja sitä kautta juutalaisvastaisuutta, joka tuli esiin 1920-luvulla (jo ennen Saksan juutalaisvastaisia lakeja) säädetyissä kolmessa juutalaisvastaisessa laissa, joista yksi rajoitti juutalaisten pääsyä yliopistoon ja muuhun korkeampaan koulutukseen. Suurin osa unkarilaisista ei aktiivisesti osallistunut myöhempisiin vainoihin, mutta toisaalta Unkarissa ei esiintynyt fasismin vastaista aseellista vastarintaa kuten muissa itäisen Keski-Euroopan maissa – eikä juutalaisten pidätyksiä maassa toimittaneet saksalaiset vaan Unkarin poliisin ja armeijan osastot. Sosialismin vuosikymmeninä (aiemmin hiljaisen hyväksynnän saanut) juutalaisvastaisuus uinui yhteiskunnan pinnan alla, mutta on nyt kapitalistisen järjestelmän aikana noussut uudelleen esiin mm. pelkona, että juutalaiset palaavat vaatimaan esimerkiksi omistamiensa asuntojen ja kiinteistöjen palauttamista. Asiaan liittyvä julma ironia on siinä, että kuolemanleireiltä ei tällaisia palajia tietenkään ole ollut.

Kysyttäessä nykyisistä juutalaisten ja kristillisten kirkkojen välisistä suhteista, erityisesti reformoitu ja luterilainen kirkko saivat isänniltä kiitosta. Heidän mukaansa ko. kirkkojen piirissä juutalaisiin suhtaudutaan ”vanhempina veljinä” ja virallinen yhteiselo onnistuu hyvin. Suhteet katoliseen kirkkoon olivat isäntien mukaan kaksijakoisemmat: esimerkiksi kardinaaliin ja Pannonhalman apottiin suhteet ovat erinomaiset, ”täydelliset”, mutta samalla kirkossa on parikin piispaa, jotka edelleen saarnaavat juutalaisista Jeesuksen murhaajina eivätkä salli luettavan seurakunnille paavin anteeksipyyntöä juutalaisille historian vainoista.

Vaikka juutalaisyhteisön edustajien reformoidulle ja luterilaiselle kirkolle antamat kiitokset ja ”puhtaat paperit” virallisissa suhteissa olivat mieluisaa kuultavaa, työryhmän tiedossa toki oli, että kokonaan puhdasta kilpeä eivät reformoidut ja luterilaisetkaan voi juutalaisasiassa esittää kaikkien yksittäisten jäseniensä ja pappiensa kohdalla. Luultavaa on myös, että esimerkiksi Jobbik -puolueen kannattajissa on suhteellisesti eniten kirkolliselta taustaltaan reformoituja henkilöitä. Mutta toisaalta mitä reformoituun kirkkoon tulee, se on ryhtynyt selkeisiin toimiin omassa piirissään esiintyvää antisemitistisiä vastaan, mm. linjauksellaan pitää antisemitistisiä puheita synnä papin virasta erottamiselle.

Osaltaan kenties tematiikan läheisyys, mutta varmasti myös osaltaan reformoidun kirkon oma aktiivisuus asiassa selittää sitä, että nimenomaan reformoituun kirkkoon suuntautuneen vierailun yhteydessä työryhmä sai kuulla puhdaslinjaisen argumentin, jonka mukaan käsitys maan poikkeuksellisen vahvasta antisemitismistä liittöy ”tiettyjen poliittisten tahojen”, ts. entisten kommunistien pelaamaan likaiseen peliin välittämänsä valheellisen propagandan kautta. Tätä teoriaa vastapäätä oli edelliseltä illalta juutalaisyhteisön edustajien oma kuvaus viime vuosina pahentuneesta tilanteesta – eikä ”propaganda - teoria” siksi kuulostanut täysin uskotavalta. Mikäli jotain tahallista liioittelua asiassa esiintyisikin, ei voida sivuuttaa sitä, että asiaan liittöy myös aito ongelma – mihin tarttumisessa reformoitu kirkko itse ei suinkaan ole ollut ”veljistä vähäisin.”

3.2.2 Romanit

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

Vierailu jesuiittajärjestön ylläpitämään Budapestin romanikollegiumiin oli erittäin mielenkiintoinen. Kyseessä oli eräs Unkarin (katolisten, reformoitujen, luterilaisten ja kreikkalaiskatolisten) kirkkojen eri yliopistopaikkakunnille perustamista romaninuorille tarkoitettuista asuntoloista, joissa romanivähemmistöön kuuluvat nuoret saattoivat paitsi asua opintojensa aikana, myös perehtyä romanikulttuuriin, vähemmistö- ja identiteettikysymyksiin sekä vahvistaa kristillistä spiritualiteettiaan. Erityisen antoisaa oli kuunnella romaninuorten omia kuvauksia taustoistaan, arjestaan, haaveistaan ja suunnitelmistaan sekä heidän kertomuksiaan romanilasten ja nuorten elämästä ylipäätään. Nuorten omia ajatuksia olisi mieluusti kuullut enemmänkin – mutta vierailun loppupuolella paikalle sattunut kuuluisa romanikirjailija, 73-vuotias ”ikinuori” **József Daróczy (Choli)** oli innokas paitsi jakamaan mystistä viisauttaan myös holhoten vastaamaan alun perin nuorille esitettyihin kysymyksiin heidän puolestaan. Tapakulttuurinsa mukaisesti romaninuoret kuuntelivat kiltisti vanhempaa miestä, häntä keskeyttämättä tai vastaan väittämättä. Nuoret eivät kuitenkaan malttaneet olla välillä pyörittelemättä silmiään toisilleen kirjailijan selittäessä heidän ajattelutapojaan. Kirjailijan idealismi loi herkullisen kontrastin nuorten aiempiin puheisiin ja heidän elekieleensä – missä paljastui sangen tutunoloinen kuva nuorten maailmasta erilaisine akuutteine kysymyksineen maallistuvassa ja erilaisten globaalien ilmiöiden kyllästävässä Euroopassa. Millaisia ongelmia ”maallistumiseen” tai ”globalisoitumiseen” sitten liittyykään, oli kuitenkin myönteistä nähdä, että nämä romaninuoret eivät suinkaan olleet syrjäytyneet vaan olivat vahvasti kiinni samassa elämäntodellisuudessa kenen tahansa eurooppalaisen ikätoverinsa kanssa.

Työryhmässä tiedostettiin, että Budapestin romanikollegiumissa tavatut nuoret edustivat pientä onnekkaiden joukkoa verrattuna suurimpaan osaan romani-ikätovereistaan. Matkan puitteissa ei ollut mahdollista tutustua romanilasten ja -nuorten elämään maaseudulla ja itäisessä Unkarissa, alueilla, joissa ongelmat ovat suurimmat. Romaninuorten omiin kuvauksiin ja kertomuksiin perustuen on kuitenkin todettava, että pessimistisiin ennako-odotuksiin suhteutettuna työryhmän jäsenten sama yleiskuva romanivähemmistön tilanteesta Unkarissa edusti matkan positiivisinta yllätystä. Tämä ei tarkoita, että maassa ei olisi vakavia romanivähemmistön asemaan liittyviä ongelmia. Mutta verrattuna vaikkapa Slovakiaan tai Romaniaan, tilanne Unkarissa näytti valoisammalta esimerkiksi romanilasten koulunkäynnin suhteen. Nuoret vakuuttivat, että maan kaikki romanilapset käyvät loppuun peruskoulun: tämä oli tieto, mitä ei osattu odottaa.

Kirkkojen toiminta romanikollegiumien perustamisessa ympäri maata on ilahduttava asia ja samalla eräs konkreettinen todiste kirkkojen aktiivisuudesta romanikysymyksessä. Maassa toimii kristillinen romanikollegiumien verkosto, joka alkoi reformoitujen ja katolisten toimesta, luterilaisten ja kreikkalaiskatolisten liittyttyä pian hankkeeseen mukaan. Toiminnassa on tällä hetkellä (v:sta 2012) neljä kollegiumia: jesuiittojen Budapestissa ylläpitämän asuntolan lisäksi reformoidut pitävät omaansa Debrecenissa, luterilaiset Nyíregyházassa ja kreikkalaiskatoliset Miskolcissa. Kollegiumien strategioissa on pieniä eroja sen suhteen, katsotaanko keskeiseksi ottaa asuntoloihin tietty määrä myös ei-romaneja, tai millaisin tavoittein nuorten tulevaisuuden suhteen ollaan liikkeellä: onko ajatus, että valmistuttuaan nuoret palaavat romaniyhteisöihin ammattejaan harjoittamaan toimien samalla esikuvana nuoremmille – vai onko tosiasiasa tasa-arvoisempaa ja romanien asian kannalta parempi lähteä liikkeelle ajatuksesta, että nuoret ovat yhtä vapaita kuin muutkin valitsemaan itse oman tiensä opintojensa jälkeen? Esimerkiksi katolisten jesuiittojen ylläpitämässä kollegiumissa noudatetaan edellistä ja reformoitujen ylläpitämässä jälkimmäistä ideaa. Kysymys siitä, millaiset toimet lopulta parhaiten edistävät romanien yhteiskunnallista integraatiota ja torjuvat segregaatiota ei ole yksiselitteinen – mutta lienee selvää, että esimerkiksi erilliset romaanilapsille/nuorille tarkoitettut koulut ja oppilaitokset eivät vaikuta integroivasti, vaikka taustalla olisi hyväntahtoinen ajatus taata romanilapsille parempi huomio ja koulu/opiskelurauha.

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

Kristityistä romaneista suurin osa on katolisia, merkittävä osa reformoituja – ja kolmanneksi karismaattinen kristillisuus, erityisesti helluntalaisuus, on romanien parissa yleistä. Luterilaisia ei romaneissa juurikaan ole. Tässä mielessä romanikysymys on jo kirkko- ja seurakuntaidentiteettien tasolla kohtikäyvämpi maan kahdessa suurimmassa kirkossa eikä se samalla tapaa nouse luterilaisessa kontekstissa keskeisenä agendalle seurakuntaelämän järjestämisessä. Luterilainen kirkko ei kuitenkaan ole tähän vedoten vetäytynyt sosiaalisesta vastuusta romanikysymysten kohtaamisessa vaan kantaa oman kortensa kekoon ja on mm. kouluttanut osaa henkilöstöstään tätä ajatellen.

Kollegiumien perustamiset eivät tietenkään yksin ratkaise romanikysymystä Unkarissa. Ne ovat kuitenkin eräs hyvin merkittävä toimenpide asiassa ja samalla vahva yhteiskunnallinen signaali kirkoilta romaniväestön integraation puolesta.

3.3 Kirkkojen ajankohtaisia erityiskysymyksiä

Kuten aiemmasta on käynyt ilmi, hengellisen perustehtävänsä mukaisesti Unkarin kolme perinteistä kirkkoa eivät ole pyrkineet omaksumaansa maassa mitään poliittisen vastavoiman asemaa, mutta sen sijaan niiden piiristä löytyy aitoa pyrkimystä toimia maassa yhteiskunnallisina muutosvoimina erilaisin keinoin, enemmän tai vähemmän tiedostetuin ja hallituin strategioin. Reformoitu kirkko profiloituu vähemmistökirkkona mutta kuitenkin riittävän suuren volyymin omaavana maan ”mainstream” - protestanttisuutena kaikkein aktiivisimpana ja radikaaleimpana yhteiskunnallisena toimijana yli maan katolisen enemmistökirkon. Luterilainen kirkko puolestaan on työtöteessään ja -asenteessään kolmikosta selvästi modernein ja tietyllä tapaa miellyttävästi ”läpinäkyvin”, mutta samalla kolmikosta mahdollisuuksiltaan selvästi rajallisin pienuutensa vuoksi. Kokoonsa suhteutettuna se on kuitenkin huomattavan aktiivinen ja toiminnaltaan suunnitelmallisin: kirkossa onkin tarkoitus lähiaikoina valmistella ja julkaista selkeä toimintaa ohjaava strategia Suomen ev.-lut. kirkon tavoin. Piispa Fabiny totesi, että siinä missä kommunistiaikana kirkko tarvitsi selvittääkseen kuhunkin tilanteeseen sopivaa *taktikkaa*, nykyaikana – onneksi – kaikki hämäilevä taktikointi on jo aika jättää menneisyyteen ja perustaa toiminta avoimeen ja läpinäkyvään strategiseen suunnitteluun. Nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa Fabiny määritteli kirkkonsa valitsemansa polkua ”kapeaksi keskietieksi” nykyhallintoa myötäilevän katolisen kirkon ja radikaaleimpana erottuvan reformoidun kirkon välillä. Suhteessa valtioon luterilainen kirkko pyrkii toteuttamaan ”kriittistä solidaarisuutta”: rakentamaan yhteiskuntaa siitä erottautumatta mutta siihen kritiikittömästi mukautumatta.

Kirkkojen merkitys ja elämänsisältö eivät kuitenkaan tyhjenny (sinänsä tärkeään) kysymykseen niiden yhteiskunnallisesta toimeliaisuudesta. Tosin juuri tähän ulottuvuuteen kiinnitetään nykyään ulkopuolelta eniten huomiota maan erikoislaatuisen ja hämmentävän yhteiskunnallisen ja poliittisen tilanteen vuoksi. Samalla aivan tavallisen seurakuntaelämän järjestämisessä ja sen turvaamisessa riittää välittömiä ja jokapäiväisiä haasteita kaikille kirkoille. Vallitseva missio fokusoituu kirkoissa jo välttämättömyydenkin pakosta juuri tälle ”sisäalueelle”; esimerkiksi ulkomaille suuntautuvaa lähetystyötä ei ole ollut kirkoissa mahdollista järjestää juuri lainkaan. Talous- ja työvoimaresursseihin liittyvät perusongelmat ovat Unkarin kirkoissa hyvin pitkälle samanlaisia: ne kaikki kärsivät pappispulasta ja kaikkien piirissä on tyypillistä, että yksi pappi hoitaa useampaa kuin yhtä seurakuntaa.

Toiminnan uudelleenjärjestäminen kommunismin jälkeisellä ajalla on ollut kirkoissa kokonaisvaltainen ja – nyt vielä kokonaan uusienkin haasteiden keskellä – edelleen jatkuva prosessi: kipeääkin menneisyyttä olisi jakettava kohdata ja käsitellä eheän tulevaisuuden rakentamiseksi. Reformoitu kirkko on omalta osaltaan vasta aloittamassa – luterilaista kirkkoa seuraten – sosialismin aikaisen vaikean historian avaamista. Piispa Szabón mukaan Unkarin kommunistit eivät pystyneet tuhoamaan kirkkoja siinä mitassa kuin mitä Neuvostoliitossa tehtiin, mutta kirkko vaurioitui sisäisesti: sen sisällä oli runsaasti salaista poliisia palvelleita agentteja. Samasta teemasta katolisen kirkon osalta puhui Pannonhalman

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

apotti Asztrik Várszeg, joka kuuluu kirkkonsa menneisyyttä tutkivan toimikunnan vetäjiin. Kirkoissa uskotaan nyt menneisyysprojektien välttämättömyyteen, mutta niiden toteuttajilta vaaditaan paljon paitsi rohkeutta myös kristillistä mielenlaatua: ei tuomiomieltä vaan uskoa, että ”totuus tekee vapaaksi”.

Kaikkien kirkkojen kohtaama, mutta aivan erityisesti jäsenmäärältään pienempiä protestanttisia kirkkoja haastava ilmiö on maan sisäinen muuttoliike ennen kaikkea Budapestin ja sen lisäksi muutamien muiden maan suurimpien kaupunkien liepeille. Tulee ratkaistavaksi, jätetäänkö papit autioituviin kyliin vartioimaan kylän vanhaa ja arvokasta kirkkorakennusta ja ”odottamaan suomalaisten matkailijaryhmien tuloa” – vai siirretäänkö heidät sinne, minne ihmiset ovat menneet ja perustetaan uusia seurakuntia heitä palvelemaan? Reformoitu piispa Szabó totesi, että hän ei halua jäädä historiaan piispana, joka varjeli rakennukset mutta kadotti ihmiset.

Kaikki kolme kirkkoa ovat ison haasteen, mutta samalla suuren mahdollisuuden edessä vuonna 2014, kun kouluissa tulee kaikille pakolliseksi uskonnon (tai etiikan) opetus, ja opetuksen järjestelyvastuu luovutetaan kirkoille. Pidemmällä tähtäimellä tällä saattaa olla vaikutusta myös kirkkojen työvoimapulan helpottamiseksi, kun kristillinen sivistys sekä kristinuskon ja oman tunnustuskunnan tuntemus kohenevat kasvavien lasten ja nuorten keskuudessa – ja samalla kenties motivaatio ja kiinnostus kirkon työhön kasvaa. Vuosina 1989–2013 vapaaehtoiseen uskonnonopetukseen on osallistunut vain 1/3 Unkarin koululaisista, joten edessä oleva muutos on merkittävä. Kirkot ovat kritisoineet uudistuksen aikataulua, sillä ei ole lainkaan selvää, että ne ennättävät kunnollisesti varautua uuteen tehtävään, joka sekin jälleen vaatii merkittäviä resursseja – joita on ennestäänkin niukasti. Historiallisesti kirkkojen merkitys Unkarin koko koululaitokselle on ollut keskeinen ja erityisesti luterilaisten ylläpitämät, kaikille avoimet koulut ovat olleet hyvässä maineessa.

3.4 Ekumenia: kirkkojen hyvät keskinäiset suhteet

Romanilasten koulunkäyntiasteen ohella toinen erityisen miellyttävä havainto oli työryhmälle hyvät ekumeeniset suhteet kolmen vierailun kirkon välillä. Asia tuli esille jokaisen yksittäisen kirkollisen vierailun yhteydessä. Vahvan symbolin hyville ekumeenisille suhteille tarjoaa Pannonhalman luostari, jonka erityisluonnetta sen apotti identifioi luostarin vuonna 996 – siis ennen kristikunnan jakautumista (v. 1054) – alkaneen historian kautta. Luostarin henki on apottinsa myötävaikutuksella hyvin ekumeeninen, hengellisesti vapautunut ja ennakkoluuloton sekä älyllisesti rehellinen; eräänä konkreettisena merkinä tästä hengestä on, että luostarin lukion ekumeniikan lehtorina toimii luterilainen pastori Gyula Menyes. UNESCO:n maailmanperintöluetteloon kuuluva Pannonhalman luostari on suositeltava vierailu- ja tutustumiskohde niin työn kuin lomailun merkeissä.

3.5 Ystävät ja sisarukset: Unkarin ja Suomen ev.-lut. kirkkojen väliset yhteydet

Unkarin ja Suomen ev.-lut. kirkkojen välillä vallitsevat sisarellisen lämpimät suhteet jo yli vuosisataisella historialla. Ne alkoivat kasvattaa juurta jo 1800-luvun loppupuolella, ja versoivat esiin suoranaista kulkintoa vuonna 1927 alkaneen teologivaihdon ja vuonna 1937 alkaneiden suomalais-ugrilaisten teologikokousten muodossa; ystävyysseurakuntatoiminta kirkkojen välillä oli hyvässä vauhdissa jo ennen rautaesiripun repeämistä ja kommunismin sortumista 1980 ja -90 lukujen vaihteessa. Tätä nykyä 46 suomalaisella seurakunnalla on virallinen ystävyysseurakuntasopimus ja lisäksi ainakin kymmenellä muulla seurakunnalla on epävirallista ystävyystoimintaa Unkarin luterilaisten seurakuntien kanssa. Viimeisimpien kehityslinjoiden valossa suhteet unkarilaisiin seurakuntiin ovat osoittautuneet vähiten suhdanneherkiksi verrattuna suhteisiin Inkerin ja Viron luterilaisten kirkkojen seurakuntien kanssa.

Työryhmä sai opintomatallaan nauttia pitkien, vahvoiksi ja luottamuksellisiksi kasvaneiden suhteiden hedelmistä tutustuessaan Unkarin kirkon Pohjoisen ja Läntisen hiippakunnan toimintaan piispojen johdolla sekä vierailuillaan Győrin kaupunkiseurakuntaan ja pieneen Győrságin maalaisseurakuntaan, missä

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

järjestetyssä illanvietossa yhdessä joidenkin seurakuntalaisten kanssa koettiin tuhansille suomalaisille vuosikymmenien varrella tututuksi tullutta unkarilaista, mutkatonta vieraanvaraisuutta.

Győrságissa nähtiin myös välähdykseltä jotakin tyypillisestä pienestä luterilaisesta diasporaseurakunnasta. Kirkkoherra Zsuzsa Uramin seurakunnassa on vajaat sata seurakuntalaista, mutta seurakunta ylläpitää pientä kirkkoa ja pappiaan. Uramin puoliso, pastori Gyula Menyes työskentelee kuten aiemmin mainittua – ja erikoista kyllä – Pannonhalman luostarin lukion ekumenian opettajana. Győrság ei ole siinä mielessä kaikkein tyypillisin unkarilainen kylä, että suuren kaupungin läheisyyden vuoksi sinne muuttaa myös nuorta väkeä. Myös Audin autotehdas pitää ainakin vielä toistaiseksi kylää elinvoimaisena. Monilla muilla Unkarin maaseudun alueilla kärsitään ukkoutumisesta ja autoitumisesta. Kylää ympäröivät viiniköynnöspellot ja monet viinikellarit tuovat miljööseen ja elämäntapaan tietyn sävyksensä, mutta kyläläisten todistuksen mukaan paikalliseen kulttuuriin aina kuulunut viininviljely ei vaivalloisuuksensa ja sitovuutensa vuoksi juuri kiehdo enää nuoria polvia tätä kulttuuria jatkamaan. Ikämiehet huolehtivat monesta pienviljelmästä.

Győrissä tutustuttiin elinvoimaisen kaupunkiseurakunnan elämään ja toimintaan. Kirkkokortteli, jonka sisäpihoilla aukeni eräänlainen koottu ”yhteenveto” unkarilaisen luterilaisen kirkon ja seurakunnan toiminnasta ja sen vahvuuksista, teki työryhmän jäseniin suuren vaikutuksen: siellä vierekkäin samalla aukiolla kirkon ympärillä sijaittivat sulassa sovussa lasten päiväkotit, peruskoulu ja vanhainkoti, ja lisäksi rakennuksissa oli mm. pappien ja muiden seurakunnan työntekijöiden asuntoja. Luterilaisen kirkon kasvatus-, koulutus- ja diakoniatyö on Unkarissa hyvin arvostettua yli tunnustuskuntarajojen ja toiminta on myös ekumeenisesti avointa yli näiden rajojen: esimerkiksi päiväkodissa lapset saavat oman tunnustuksensa mukaista uskontokasvatusta.

Huomioiden Unkarin luterilaisen kirkon taloudelliset resurssit, suomalaisittain ajatellen on suoranaisten ihme kuinka kaikkea mainittua toimintaa – ja sen lisäksi vielä paljon muita aktiviteetteja – pystytään pitämään laadukkaasti yllä. Vähenevien taloudellisten resurssien, mutta unkarilaisella mittapuulla vielä mahtavien sellaisten, todellisuudessa elävillä suomalaisilla luterilaisilla on hyvin paljon opittavaa unkarilaisen sisarkirkon elämästä: eräs tärkeä oppitunti koskee sitä, mitä vähilläkin resursseilla voidaan saada aikaan ja miten – mutta toinen, yhtä tärkeä ellei jopa tärkeämpi oppitunti koskee itseä ja omaa hyväosaisuutta. Näiden oppituntien näkökulmat yhdistämällä voitaisiin ehkä päästä eteenpäin ajatuksissa, miten niukkenevia mutta vielä runsaita resursseja voitaisiin meillä parhaiten suunnata ja käyttää kirkon elinvoimaisen ja merkityksellisen tulevaisuuden turvaamiseksi.

Monista kulttuurillisesti ”eksoottisista” erityispiirteistään ja yhteiskunnalliseen kontekstiin liittyvistä eroavaisuuksista huolimatta Unkarin luterilaisen kirkon ja sen seurakuntien yhteydessä suomalainen kokee jotain hyvin tuttua, turvallista ja kodikasta – ja jotain sellaista, mitä ei ole samalla tapaa koettavissa maan muiden kirkkojen yhteydessä, vaikka kokemus muutoin olisikin positiivinen. Kysymys on epäilemättä paitsi yhteisistä tunnustuskunnalle tyypillisistä ajattelun ja seurakuntaelämän erityispiirteistä myös pitkästä vuorovaikutuksesta sekä vastavuoroisesta oppimisesta ja tähän pitkään prosessiin liittyvästä yhteenkuuluvuudesta ja vastavuoroisesta tunnistettavuudesta kirkkojen välillä hyvin erilaisista toimintaympäristöistä riippumatta.

4. Itä-Euroopan työryhmän suositukset Suomen ev.-lut. kirkolle

Ekumeeninen lähtökohta matkalle, ts. tavoite tutustua Unkarissa myös muihin kuin luterilaiseen kirkkoon, osoittautui hyvin hedelmälliseksi ja opettavaiseksi. Vaikka selkeä painopiste Unkarin suhteissa on edelleen pidettävä maan luterilaisessa kirkossa, ekumeenista tutustumista ja yhteydenpitoa myös maan muiden kirkkojen kanssa on jatkossakin syytä viljellä mahdollisuuksien mukaan.

Unkarin perinteiset kirkot ja vähemmistöjen tilanne Unkarissa

---

Matkan aikana Győrin vierailun yhteydessä Mikkelin hiippakunta ja Unkarin Läntinen hiippakunta neuvottelivat piispojensa johdolla ystävyshiippakuntasuhteen solmimisesta osapuolten välille. Hanke onkin toteutumassa ja tuottanee uudenlaisia yhteistyön muotoja. Ystävyysseurakuntatoimintaa ja muuta yhteistyötä Unkarin luterilaisen kirkon ja sen seurakuntien kanssa onkin mitä tärkeintä pitää yllä ja kehittää myös tulevaisuudessa. Sen siunaukset tulevat ilmeiseksi jo itse vuorovaikutuksessa sinänsä, mutta on myös tärkeää, että kirkollamme on läheinen kumppani itäisessä Keski-Euroopassa, minkä kautta alueesta ja sen erilaisista ilmiöistä ja tapahtumista saadaan Suomessa monipuolisempi ja mahdollisimman tasapainoinen käsitys.

Unkarin nykyinen tilanne koskettaa, hämmentää ja huolestuttaa meitä suomalaisia aivan erityisellä tavalla. Tällöin on hyvä tietää, että maassa edelleen toimii meille rakas sisarkirkko, jonka panoksesta koko unkarilaisen yhteiskunnan hyväksi me täällä Suomessa saamme iloita ja olla ylpeitä – ja jota saamme eritavoin, hengellisesti ja aineellisestikin tukea, vuorovaikutuksesta samalla itse rikastuen, nykyään luultavasti vielä unkarilaisia enemmän.